

Кириленко Катерина Михайлівна

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри філософії і педагогіки
Київського національного університету культури і мистецтв
вул. Є. Коновальця 36, Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-3303-3947

ТЕРМІНОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ПОНЯТТЯ «КАРТИНА СВІТУ»

Окреслення ключових світоглядних домінант є важливим складником саморефлексії кожної історичної епохи. В умовах постійного оновлення, швидкоплинних змін, радикального переформування стрижневих поглядів і переконань, пошуку нових поведінкових домінант, що має місце в умовах сьогодення, усвідомлення висхідних світоструктуральних підвалин набуває особливої значущості та нагальності. Ці процеси ускладнюють термінологічні різночитання, що супроводжують ці пошуки в науковому полі гуманітарних студій. Актуальним видається вивчення стану розвитку термінологічної парадигми та виокремлення тих понять, якими послуговуються культурно-філософські студії в частині вивчення ключових світоглядних основ сучасності. **Метою статті** є вивчення історії виникнення поняття «картина світу» як найбільш уживаного та аналіз близьких до нього термінів: «третій світ» (К. Поппера), «науково-дослідна програма» (І. Лакатоса), «епістема» (М. Фуко), «світосистема» (І. Валлерстайна), «парадигма» (Т. Куна). **Методологію дослідження** визначає метод системного аналізу та використання досвіду герменевтичних і компаративістських студій. **У результаті проведеного дослідження** встановлено, що термін «картина світу» в гуманітарних студіях поширився на початку ХХ століття. Всеохопність та невизначеність явищ і процесів, що ним позначаються, а також кількість спроб їх потрактування спричинили появу низки інших термінів, які були введені в науковий обіг окремими філософами. Термінологічна синонімія ускладнює науковий пошук та призводить до різночитань окремих понять. Із покликаннями на праці їх авторів установлюється змістове наповнення термінів «третій світ» (К. Поппера), «науково-дослідна програма» (І. Лакатоса), «епістема» (М. Фуко), «світосистема» (І. Валлерстайна), «парадигма» (Т. Куна) як синонімічних поняттю «картина світу» та найбільш уживаних у гуманітарних студіях. Указуються й інші поняття, вживання яких є менш активним, а значення – більш віддаленим. Установлення термінологічної близькості понять дозволяє розширити змістове поле кожного з них та встановити чіткі межі використання окремих термінів.

Ключові слова: картина світу, третій світ, науково-дослідна програма, епістема, світосистема, парадигма.

Вступ. Пізнання світоглядних підвалин є нагальним питанням людства на всіх епохах його становлення. В періоди парадигмальних змін актуальність з'ясування граничних буттєвих питань та виокремлення ключових ознак сучасності є нагальною культурно-філософською проблемою не лише особистісного значення, яка загострює увагу до наукового доробку, у якому з'ясовуються окреслені питання. Розмежування близьких за змістом понять, якими оперують автори таких студій, є шляхом установлення термінологічної чіткості, з одного боку, та заправою багатовекторності вивчення питань – з іншого. І те, й інше є особливо важливим під час розгляду культурно-філософських питань межового змісту.

Мета та завдання. Метою статті є вивчення історії виникнення поняття «картина світу» як найбільш уживаного для позначення висхідних ознак і фундаментальних підвалин певної епохи та аналіз близьких до нього термінів: «третій світ» (К. Поппера), «науково-дослідна програма» (І. Лакатоса), «епістема» (М. Фуко), «світосистема» (І. Валлерстайна), «парадигма» (Т. Куна). Методологію дослідження визначає метод системного аналізу та залучення досвіду герменевтичних і компаративістських студій.

Результати. Свідчення науковців про появу в науковому обігу терміна «картина світу» різняться. О. Кримець та М. Філон наголошують на тому, що «термін «картина світу» ввели в науковий обіг фізики та філософи на початку ХХ століття» [1, с. 50]. О. Іванова зазначає, що «термін «картина світу» був уведений Г. Герцем на межі ХІХ–ХХ століть, який застосовував його до фізичного світу» [2, с. 37]. О. Маланчук-Рибак пише, що цей термін «запровадив Л. Вітгенштейн у своєму «Логіко-філософському трактаті», але в культурну антропологію та семіотику цей термін прийшов із робіт Л. Вайсгерберга» [3, с. 364]. На формування цього поняття вплинули твори М. Вебера, М. Гайдеггера, Е. Фромма, О. Шпенглера, К. Г. Юнга. На ґрунті засвоєння їх ідей «у другій половині ХХ ст. у соціогуманітаристиці усталеною була теза про те, що будь-яке суспільство вибудовує гігантську суперструктуру – загальнонаціональну картину світу, що супроводжує людину від народження і до смерті» [3, с. 365]. Серед дослідників поняття «картина світу» в цей період О. Маланчук-Рибак називає радянських культурологів Л. Баткіна, М. Бахтіна, Г. Гачева, А. Гуревича, Ю. Лотмана, представників французької історичної школи «Анналів» М. Блока та Л. Февра, виокремлює внесок семіотичних студій у вивчення цього поняття, вказує на вивчення окремих складників картин світу українськими науковцями, а саме: етнопсихологічну картину світу досліджували О. Кульчицький, І. Мірчук, В. Янів, вагомий внесок у вивчення мовної картини світу зробив О. Потебня [3, с. 365–366].

Поняття «картина світу» у вузькому значенні позначає пізнавально-теоретичну основу світогляду, сукупність уявлень людства на певному етапі еволюційного становлення про структуру дійсності, способи її функціонування і зміни. О. Маланчук-Рибак зазначає, що «картина світу – максимально широка культурологічна категорія, яка в ідеалі охоплює майже весь спектр уявлень, що були випрацювані різноманітними соціокультурними практиками цього суспільства» [3, с. 368]. У широкому розумінні термін «картина світу» вживають як синонім до слова «світогляд», хоча має місце їх відмінність.

Співвідносним із терміном «картина світу» є поняття «третій світ» у системі поглядів К. Поппера. Філософ пропонує розрізняти такі «світи» чи предметно-контекстуальні середовища, у яких існує людина: світ фізичних (природних) явищ (перший світ), світ суб'єктивних станів свідомості (другий світ) і світ знань, об'єктивного змісту мислення поза окремим суб'єктом пізнання, до якого належать підтверджені і непідтверджені гіпотези, різні наукові теорії, прочитані і не прочитані ніким книги тощо (третій світ). Саме останній світ має визначальний вплив на свідомість людей, які реалізують себе як індивідуальності тільки в його лоні.

К. Поппер пише: «Третім світом я назвав світ продуктів людського духу, зокрема світ людської мови: наших оповідань, наших міфів, наших пояснювальних теорій, наших технологій, наших біологічних і медичних теорій. Це також світ творінь людини в живописі, в архітектурі і музиці, тобто світ усіх цих продуктів нашого духу, який, за моїм припущенням, ніколи не виник би без людської мови. Третій світ можна назвати світом культури. <...> Третій світ містить всі книги, всі бібліотеки, всі теорії, включаючи, звичайно, хибні теорії і навіть суперечливі» [4]. Об'єкти цього третього світу мають свої втілення у світі другому, але принципово відрізняються від того, що формує другий світ, яким філософ позначає «світ або нашого розуму, або духу, або свідомості (mind): світ усвідомлених переживань наших думок, наших почуттів піднесеності або пригніченості, наших цілей, наших планів дії. <...> Продукти людського духу є, звичайно, мешканцями не тільки третього світу, а й першого. Однак у третьому світі мешкають також симфонії, математичні докази, теорії» [4]. Крім того, те, що втілює певну частину третього світу у світі першому, є тлінним і може зникнути, тоді як його репрезентація у конгломераті носіїв третього світу при цьому не зникає.

Філософ указує на необхідність розрізнення об'єктивних знань, які несуть об'єкти третього світу, та суб'єктивного знання, що формується другим світом, а також об'єктивних знань та наших суб'єктивних переживань. Він зазначає, що пріоритетну важливість для розвитку науки має саме перше (об'єктивне) знання, носієм якого є третій світ. Цей світ чинить також визначальний вплив на формування людської особистості: «У нашій взаємодії зі світом 3 ми можемо вчитися, а завдяки винаходу мови наші погрішні людські мізки можуть вирости у світочі, що

осяють Всесвіт», – саме такими натхненними словами завершує філософ свою працю «Еволюційна епістемологія» [4].

І. Лакатос розробив близьку за змістом до описаних ідей концепцію науково-дослідних програм. Зазначеним терміном він позначає деяку послідовність та перманентність, яку має наукове знання, що формується науковими теоріями, які тісно взаємопов'язані між собою. Науково-дослідна програма змінюється у часі, сукупність таких програм формує історію розвитку науки. «Оцінка будь-якої наукової теорії, – зазначає він, – повинна стосуватися не лише її самої, а й усіх допоміжних гіпотез, граничних умов тощо, що до неї приєднується» [5, с. 322]. Отож, науково-дослідна програма пов'язана з широким контекстом, який формують не лише наукові дослідження. Наука є складним структурним утворенням, вона постає як конгломерат різних дослідницьких програм так само, як багаторівневими є зв'язки окремих дослідних програм у ній із навколишнім науковим середовищем. «Зріла наука складається з дослідницьких програм, які передбачають не тільки раніше не відомі факти, але й, що особливо важливо, нові допоміжні теорії; зріла наука, на відміну від нудної послідовності проб і помилок, володіє «евристичною силою»» [5, с. 437]. Цю силу їй надає світоглядне підґрунтя, яке формують наявні в ній дослідницькі програми і на основі якого виникають нові програми (або як його підтвердження, або як спростування його основ). Розвиток будь-якої науково-дослідної програми відбувається у такі два етапи, як прогресивний (час, коли кількість наукових досліджень, що підтверджують її базові положення, стрімко зростає) та регресивний (коли відбувається заміна однієї наукової програми на іншу). Цікавим є міркування науковця про те, що повністю будь-яка науково-дослідна програма розкривається лише історично: повноцінно описати та дати вичерпний перелік тих принципів, що формують її науково-дослідної програми, можна виключно ретроспективно.

Близьким до картини світу є й поняття «епістема» М. Фуко. Цим терміном філософ позначає деяке культурне тло, яке формується певною епохою та визначає її пізнавальні особливості, тип «мислення, властивий нашому часу і за допомогою якого нам доводиться мислити» [6, с. 275], називає його «позитивною основою нашого знання, <...> в якій склався особливий спосіб буття людини і можливість його емпіричного пізнання» [6, с. 403].

Епістеми М. Фуко постають як спільні історичні мисленнєві структури (чи надструктури, оскільки вони більш фундаментальні, ніж усі відомі структури) організації та впорядкування культури, які задають тло репрезентації наявного в ній. Визначаючи обриси сучасної йому епістеми, філософ пише: «Лише всередині тісно сплетених і пов'язаних обрисів сучасної епістеми <...> сучасний досвід знаходить свою можливість, адже саме ця епістема своєю логікою покликала його до життя, побудувала його цілком і повністю, виключила саму можливість його неіснування» [6, с. 402]. Епістеми не завжди є вербалізованими, чітко та системно структурованими, але вони завжди наявні у той чи інший період становлення певної культури.

М. Фуко виокремлює три знакові для формування культури Західної Європи Нового часу епістеми: ренесансну (вона є космоцентричною за спрямуванням та символічною за змістом), класичну (наукоцентричну, яка намагається піднести науку до універсального критерію пізнання та вдосконалення світу) та сучасну (спрямовану на пізнання несвідомого та того, що не вписується в категорію розуму, через вивчення знаків та знакових систем). Початок формування сучасної епістеми філософ датує кінцем XVIII ст. Під час упорядкування епістеми стосунків «слів і речей» у ній виокремлюються як смислотворчі: для епістеми Ренесансу «слова» і «речі» тотожні між собою, в епістемі Нового часу їх стосунки опосередковуються мисленням, в сучасній – мовою («слова» в останній не лише складаються зі «знаків», а й самі постають як знаки, які поволі набувають автономного існування). Епістеми існують протягом певного часу, змінюють одна одну відповідно до змін, які відбуваються у світогляді певної епохи, вони є вкрай важливими для формування її онтологічних вимірів. «У культурі нині завжди є лише одна епістема, що визначає умови можливості будь-якого знання (безвідносно до того, виявляється воно в теорії чи незримо присутнє в практиці)» [6, с. 195].

Про близькість понять «епістема» та «картина світу» свідчить використання філософом останнього терміна в описі запропонованого ним поняття, а також уживаність близьких до ньо-

го просторових та топографічних термінів і аналогій. Ось як описує М. Фуко появу сучасної епістеми: «Останні роки XVIII століття були розірвані переломом, аналогічним тому, який на початку XVII століття зруйнував думку Відродження; тоді величезні *кола*, що містили у собі подобу, розпалися і розкрилися для того, щоб могла розвернутися *картина тотожностей*; а тепер і ця *картина* руйнується і знання включається в новий *простір*. <...> В археології знання – це глибоке відкриття в *просторі безперервностей*, якщо вже братися за його ретельний аналіз, що не може бути ні «експліковане», ні навіть позначене одним словом. Ця значна подія розподіляється всією видимою *поверхнею знання*, а також вона може бути крок за кроком відслідкована за його ознаками, діями, результатами. Безсумнівно, тільки думка, що відтворює саме себе в *коренях власної історії*, могла б обґрунтувати те, чим була сама по собі єдина істина» [6, с. 243–244]. (*прим.* курсивом у тексті автором розвідки позначені слова, на яких варто акцентувати).

I. Валлерстайн є розробником концепції світосистемного аналізу, термінологічний складник якої також може бути корельований із поняттям «картина світу». Поняття світова система («world-system») охоплює історичні, суспільні, економічні та культурні процеси у їх цілісності. Глибше зміст цього поняття філософ розкриває через близькі цьому концепти, а саме: «світ-імперія» («world-empire»), що окреслює спосіб існування системно організованого світу та «світ-економіка», що характеризує провідний напрям життєдіяльності у світовому цілому. Світосистема складається з «ядра» («core»), яким є монополія ринку, «периферії» («periphery»), до якої належать бідніші за провідних гравців світового економічного процесу країни, готові до наслідування панівної системи світопорядку, та «напівпериферії» («semiperiphery»), яку формують ті, що стали більш успішними за інших у наслідуванні. Ці правила визначає «геокультура» («geoculture»), що формує певну систему цінностей та моделей поведінки, які світове співтовариство сприймає як еталонні, які втілює панівна «ідеологія» («ideology»), завданням останньої є організоване гуртування людської спільноти навколо втілення принципів системи функціонування світового цілого [7]. I. Валлерстайн намагається теоретично обґрунтувати глобалізаційні процеси, що відбуваються в сучасному світі, покликаючись переважно на економічний контекст їх вияву. Втім значну увагу в аналізі цих процесів він приділяє вивченню культурних та ідеологічних основ, які постають як їх підвалини та гаранті.

Слід зазначити, що автори більшості сучасних соціологічних, політичних, економічних концепцій розвитку світового цілого та аналітики, які вивчають формування засад його наступних етапів, у той чи інший спосіб аналізують систему цінностей, що лежить в основі його організації, окреслюють світоглядно-методологічні підвалини, формування яких може стати основою розвитку майбутнього, та вдаються до безпосереднього чи опосередкованого аналізу наявної картини світу (З. Бжезинський, Е. Вайцеккер, А. Війкман, С. Гантінгтон, Ф. Фукуяма та інші). Дослідження в межах філософії науки також мають предметом свого вивчення аналіз тієї низки понять, які прийнято позначати терміном «картина світу».

Як найбільш уживаний із синонімічних до поняття «картина світу» у науковому вжитку закріпився термін «парадигма». У контексті філософії науки його детально розробив та проаналізував Т. Кун. «Запроваджуючи цей термін, – писав він у своєму творі «Структура наукових революцій», – я мав на увазі, що деякі узвичаєні приклади фактичної практики наукових досліджень – приклади, що включають закон, теорію, їх практичне застосування і необхідне об'єднання, – в сукупності дають нам моделі, з яких виникають конкретні традиції наукового дослідження» [8, с. 24]. Філософ зазначає, що «історично орієнтований образ науки», становлення якого він розглядає у своєму творі, «має прихований філософський сенс» [8, с. 12–13], усвідомити який допомагає вивчення окремих парадигм наукового пізнання.

Історія наукового пошуку знала «допарадигмальний період». Він характеризувався наявністю великої кількості самостійних наукових «шкіл, що конкурують». «Окремі дослідники працюють як учені, але результати їхньої діяльності нічого не додають до наукового знання, яким ми його собі уявляємо» [8, с. 176]. Але навіть у цей період, що хронологічно відповідає становленню Античної цивілізації, «кожна зі шкіл, конкуренція між якими характерна для більш

раннього періоду, керується чимось, що вельми нагадує парадигму» [8, с. 12]. Втім процес наукового пошуку все одно постає як «безперервний прогрес», якщо тільки буде встановлена котрась із парадигм, що змагаються [8, с. 176].

Парадигми, якими користуються вчені, «набуваються» [8, с. 51] ними в процесі навчання та опрацювання наукових джерел. При цьому самі науковці не піддають сумніву ці парадигми, а також не переймаються проблемою встановлення їх джерел та визначення їх відповідності статусу парадигми. До того ж учені ніколи не ставлять собі за мету створити таку парадигму чи радикально нову наукову теорію, яка б могла набути такого статусу: «дослідження в нормальній науці спрямоване на розробку тих явищ і теорій, існування яких парадигма заздалегідь припускає» [8, с. 38]. «Ці три класи проблем (установлення значущих фактів, зіставлення фактів і теорії, розробка теорії) вичерпують, гадаю, поле нормальної науки (як емпіричної, так і теоретичної)» [8, с. 48]. Парадигма, яку наукова спільнота отримує у вже певним чином сформованому та узгодженому вигляді, про яку вчені «знають принаймні інтуїтивно» [8, с. 61], є критерієм вибору ними тем та інструментів для їх вивчення, визначає дослідницьку традицію, якої вони мають дотримуватися. Філософ зазначає: «Доки парадигми залишаються в силі, доти вони можуть функціонувати без всякої раціоналізації і незалежно від того, чи намагаються їх раціоналізувати» [8, с. 64]. Але парадигми мають властивість змінюватися (залежно від зміни бачення людством світу навколо себе, критеріїв та стандартів його вивчення.) Тоді відбувається «банкрутство чинних правил», яке засвідчує початок «пошуку нових» [8, с. 83]. Парадигма є тим спільним полем, у якому працюють науковці, але її наявність жодним чином не означає, що діяльність наукової спільноти позбавлена критичного пошуку; «вона не є парадигмою однаково для всіх» [8, с. 64], має здатність змінюватися та продукувати ідеї, зокрема й ті, що є предтечею нової парадигми.

Висновки. Термін «картина світу», який у гуманітарних студіях набув вжитковості на початку ХХ століття, через власну загальність, принципову незавершеність вербалізації змістів, що ним позначаються, важливість його з'ясування для культурно-філософських студій ХХ ст., чисельність таких наукових спроб отримав синонімічні у доробку окремих філософів. Змістове поле цих термінів може бути розмежоване так: «картина світу» позначає пізнавально-теоретичну основу світоглядних підвалин культури певної епохи; «третій світ» є фіксацією не лише знань, а й духовних змістів, якими оперує людство загалом; «науково-дослідна програма» констатує спільність наукового пошуку на певному його етапі без актуалізації площини формування світоглядних переконань; «епістема» визначає культурний дискурс (без екстраполяції його підвалин до науково-теоретичних студій), спільний тип мислення, що формує культуру певного часу; «світосистема» вказує на цілісність економічного, соціального та культурного простору людства на певному етапі розвитку. Термін «парадигма» позначає модель наукового пізнання на певному історичному етапі, яка впливає на формування предметного змісту та методологічного підґрунтя наукових досліджень. Цим терміном вплив наукових досліджень на формування світоглядних змістів та їх культурологічних транскрипцій передбачається, але не актуалізується, як це має місце в терміні «картина світу». Слід зазначити, що запропоновані в розрізненні описи не є вичерпною характеристикою кожного терміна, а визначаються як підґрунтя їх детального аналізу. Порівняльна характеристика термінів потребує більш ґрунтовного подальшого вивчення.

Список використаних джерел

1. Філон М.І., Кримець О.М. Наукова картина світу у філософському й лінгвістичному вимірах. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип 2 (1). С. 50–55.
2. Іванова О.В. Мовна картина світу як відображення мовної свідомості особистості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 51. С. 36–39.
3. Маланчук-Рибак О. Картина світу в категоріальній системі культурології. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2011. Вип. 22. С. 363–374. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/22/34.pdf (дата звернення: 11.02.2021).

4. Поппер К.Р. Эволюционная эпистемология. *Эволюционная эпистемология и логика социальных наук: Карл Поппер и его критики* / сост. Д.Г. Лахути, В.Н. Садовского и В.К. Финна; пер. с англ. Д.Г. Лахути. Москва : Эдиториал УРСС, 2000. 464 с. С. 57–74. URL: <https://evolkov.net/PopperK/Evolution.Epistemol.&.SocSciences/Popper.K.Evolutionary.Epistemology.html> (дата звернення: 11.02.2021).
5. Лакатос И. История науки и ее рациональные реконструкции. *Избранные произведения по философии и методологии науки* / пер. с англ. И.Н. Веселовского, А.Л. Никифорова, В.Н. Поруса. Москва : Академический Проект : Трикста, 2008. С. 201–280.
6. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. Москва : Прогресс, 1977. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/fuko_slv/06.php (дата звернення: 11.02.2021).
7. Валлерстайн И. Миросистемный анализ: Введение. Москва : Издательский дом «Территория будущего», 2006. 248 с.
8. Кун Т. Структура научных революций. Київ : Port-Royal, 2001. 228 с. URL: <http://litopys.org.ua/kuhn/kuhn.htm> (дата звернення: 11.02.2021).

References

1. Filon, M. I., Krymets, O. M. (2013). Naukova kartyna svitu u filosofskomu y lnhvistychnomu vymirakh [Scientific picture of the world in philosophical and linguistic dimensions]. *Terminolohichnyi visnyk*, vol. 2 (1), pp. 50-55 [in Ukrainian].
2. Ivanova, O. V. (2015). Movna kartyna svitu yak vidobrazhennia movnoi svidomosti osobystosti [Linguistic picture of the world as a reflection of the linguistic consciousness of the individual]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Filolohichna», vol. 51*, pp. 36-39 [in Ukrainian].
3. Malanchuk-Rybak, O. (2011). Kartyna svitu v katehorialnii systemi kulturolohii [Picture of the world in the categorical system of culturology]. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv*, vol. 22, pp. 363-374 [in Ukrainian].
4. Popper, K. R. (2000). Evolyutsionnaya epistemologiya [Evolutionary epistemology]. In D. G. Lakhuti, V. N. Sadovskogo & V. K. Finna (Eds.), *Evolyutsionnaya epistemologiya i logika sotsial'nykh nauk: Karl Popper i ego kritiki* [Evolutionary Epistemology and the Logic of the Social Sciences: Karl Popper and His Critics] (464 p.). Moscow: Editorial URSS [in Russian].
5. Lakatos, I. (2008). Istoriya nauki i ee ratsional'nye rekonstruktsii [History of science and its rational reconstruction]. In I. N. Veselovskogo, A. L. Nikiforova & V. N. Porusa (Trans.), *Izbrannye proizvedeniya po filosofii i metodologii nauki* [Selected Works on Philosophy and Methodology of Science] (pp. 201-280). Moscow: Akademicheskii Proekt : Triksta [in Russian].
6. Fuko, M. (1977). *Slova i veshchi. Arkheologiya gumanitarnykh nauk* [Words and things. Archeology of the Humanities]. Moscow: Progress [in Russian].
7. Vallerstain, I. (2006). *Mirosistemnyi analiz: Vvedenie* [World System Analysis: An Introduction]. Moscow: Izdatel'skii dom «Territoriya budushchego» [in Russian].
8. Kun, T. (2001). *Struktura naukovykh revoliutsii* [The structure of scientific revolutions]. Kyiv: Port-Royal [in Ukrainian].

Kyrylenko Kateryna Mykhailivna

Doctor of Education, Assistant Professor,
Head of the Department of Philosophy and Pedagogy
Kyiv National University of Culture and Arts
36, Ye. Konovaltsia str., Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-3303-3947

TERMINOLOGICAL PARADIGM OF THE CONCEPT “PICTURE OF THE WORLD”

Outlining key worldview dominants is an important component of self-reflection of each historical epoch. In the conditions of constant renewal, fleeting changes, radical reformatting of core views and beliefs, search for new behavioral dominants, which takes place nowadays, awareness of the rising world-structuring foundations acquires special weight and urgency. These processes complicate the terminological inconsistencies that accompany these searches in the scientific field of humanitarian

*studies. The study of the state of development of the terminological paradigm and the separation of those concepts that are used by cultural and philosophical studies in terms of studying the key worldview foundations of modernity seems relevant. **The purpose of this research** is to study the history of the concept of “picture of the world” as the most commonly used and analysis of related terms, namely: “third world” (K. Popper), “research program” (I. Lakatos), “episteme” (M. Foucault), “world-system” (I. Wallerstein), “paradigm” (T. Kuhn). **The methodology** is determined by the method of system analysis with the involvement of the experience of hermeneutic and comparative studies. **As a result of the study**, it was found that the term «picture of the world» in the humanities was spread in the early twentieth century. The comprehensiveness and uncertainty of the phenomena and processes they denote, as well as the number of attempts to interpret them, led to the emergence of a number of other terms that were introduced into scientific use by individual philosophers. Terminological synonymy complicates the scientific search and leads to misunderstandings of certain concepts. With reference to the works of their authors, the content of the terms “third world” (K. Popper), “research program” (I. Lakatos), “episteme” (M. Foucault), “world-system” (I. Wallerstein), “paradigm” (T. Kuhn) is established as synonymous with the concept of «picture of the world» and the most used in the humanities. Other concepts are indicated, their use is less active and the meaning is more remote. Establishing the terminological proximity of concepts allows to expand the semantic field of each of them and to establish clear boundaries for the use of individual terms.*

Key words: picture of the world, the third world, research program, episteme, world-system, paradigm.